

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
Кафедра фізичної географії, природокористування і геоінформаційних
технологій

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної
роботи

(Майя НІКОЛАЄВА)

“15” вересня 2022 р.

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА**

Рівень вищої освіти: другий (магістерський)

Галузь знань: 10 Природничі науки

Спеціальність: 106 Географія

Освітньо-професійна програма: «Географія»

Робоча програма навчальної дисципліни «Охорона навколишнього середовища». - Одеса: ОНУ, 2022 р. с.

Розробники: Стоян О.О., к.г.н., доцент кафедри фізичної географії, природокористування і геоінформаційних технологій;

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри фізичної географії, природокористування і геоінформаційних технологій

Протокол № 1 від. "22" 08 2022р.

Завідувач кафедри _____ (Юрій ШУЙСЬКИЙ)
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Погоджено із гарантом ОПП «Географія»

_____ (Галина ВИХОВАНЕЦЬ)
(Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Схвалено навчально-методичною комісією (НМК) геолого-географічного факультету

Протокол № 1 від. "2" 09 2023р.

Голова НМК _____ (Віталій СИЧ)
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри фізичної географії, природокористування і геоінформаційних технологій

Протокол № 1 від. "3" 08 2023р.

Завідувач кафедри _____ (Юрій ШУЙСЬКИЙ)
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри фізичної географії, природокористування і геоінформаційних технологій

Протокол № _____ від. " " _____ 20__ р.

Завідувач кафедри _____ (_____
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, спеціалізація, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		Очна форма навчання	Заочна форма навчання
Загальна кількість: кредитів – 4 годин – 120 змістових модулів –3	Галузь знань <u>10 Природничі науки</u> (шифр і назва) Спеціальність <u>106 Географія</u> (код і назва) Спеціалізації: (назва) Рівень вищої освіти: <i>Другий (магістерський)</i>	Дисципліна вільного вибору	
		Рік підготовки:	
		2-й	2-й
		Семестр	
		3-й	3й
		Лекції	
		24 год.	8 год.
		Практичні, семінарські	
		14 год.	6 год.
		Лабораторні	
		год.	год.
		Самостійна робота	
		82 год.	106 год.
		Форма підсумкового контролю: <i>залік</i>	

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета – курсу «Охорона навколишнього середовища» є збереження ландшафтної й біотичної різноманітності, рослинних угруповань та типів природних середовищ, підтримання загального екологічного балансу і сприяння сталому розвитку місцевостей та держави в цілому. Таким чином, «Охорона навколишнього середовища» – це комплекс організаційних, правових, наукових, економічних і виховних заходів, спрямованих на збереження унікальних та типових ландшафтів чи окремих природних об'єктів з науковою, природоохоронною та іншою метою.

Завдання:

- розвиток нормативно-законодавчої бази у сфері природокористування з урахуванням міжнародних зобов'язань України та узв'язку з розвитком теорії і практики ведення природоохоронної діяльності;
- виявлення та заповідання або резервування для подальшого включення до ПЗФ територій, що потребують охорони;
- забезпечення збереження у межах ПЗФ ландшафтної та біотичної різноманітності, насамперед, рідкісних та зникаючих видів рослин і тварин, рослинних угруповань та типів природних середовищ шляхом здійснення належного менеджменту з використанням найкращих світових зразків і практики у природоохоронній сфері;
- участь у формуванні єдиної національної екомережі України шляхом сприяння збереженню усіх природних та відновлення, за потреб і можливостей, порушених екосистем у регіонах та участі утворенні Всеєвропейської еко мережі;
- співпраці установ із владними структурами, користувачами та власниками земель, залучення громадськості до управління територіями та об'єктами, надання рекреаційних послуг, сприяння зайнятості місцевого населення;
- здійснення еколого-освітньої, просвітницької та пропагандистської діяльності з метою виховання шанобливого ставлення до природи.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних **компетентностей**:

а) загальних (ЗК):

ЗК 6. Здатність шукати, обробляти та аналізувати інформацію з різних джерел.

ЗК 7. Здатність зосереджуватись на якості та результаті при виконанні завдань.

б) спеціальних/фахових (СК/ФК):

ФК4. Здатність застосовувати прості кількісні та якісні методи при дослідженні геосистем і процесів в них.

ФК6. Здатність до планування, організації та проведення досліджень, узагальнень матеріалів польових та лабораторних спостережень, звітування про їхні результати.

ФК7. Здатність доцільно і критично використовувати географічні поняття, концепції, парадигми, теорії, ідеї, принципи для пояснення явищ і процесів

на різних просторових рівнях (глобальному, регіональному, державному, локальному).

Програмні результати навчання (ПРН):

РН2. Визначати зміст базових понять з теорії географії, організації господарської діяльності, а також світоглядних та суміжних наук

РН5. Аналізувати природно-ресурсний та інші види господарського потенціалу території

РН7. Використовувати польові та лабораторні методи для аналізу природно-і суспільно-географічних об'єктів і систем

РН8. Застосовувати моделі, методи і дані природничих і суспільних наук, інформаційних технологій тощо при вивченні формування і розвитку об'єктів і процесів географічної оболонки

РН9. Аналізувати склад і будову природних та соціально-економічних географічних об'єктів і систем (відповідно до спеціалізації) на різних просторово-часових рівнях.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен

знати:

- основні термінологічні поняття з дисципліни;
- нормативно-правові засади організації, охорони й використання територій та об'єктів;
- ключові території та об'єкти природно-заповідного фонду України;
- основні етапи проектування та організації установ ПЗФ;
- основні заходи щодо забезпечення збалансованого природокористування та антропогенних навантажень;
- методи збору, систематизації, обробки, аналізу й інтерпретації інформації про природні компоненти;

вміти:

- складати обґрунтування на основі даних про фізико-географічний, екологічний та економічний стан території;
- оцінювати загрози стану території для розробки відповідних природоохоронних заходів;
- визначати диференційовані режими щодо охорони навколишнього середовища згідно функціонального зонування та аналізувати режим із висновками про його доцільність за інформаційними звітами;
- визначати за допомогою державного кадастру якісні характеристики територій та об'єктів, їх природоохоронну, наукову, освітню, виховну, рекреаційну та інші цінності;
- визначати структуру та закономірності функціонування природних комплексів, вплив на них антропогенних факторів та розробляти рекомендації щодо збереження та відновлення природних комплексів.

3. Зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Науково - теоретичні засади і методики охорони навколишнього середовища.

Вступ. Поняття про предмет, об'єкт і завдання охорони навколишнього середовища.

Тема 1. Поняття і зміст навчальної дисципліни. Геосистеми, як об'єкт охорони навколишнього середовища. Поняття геосистема, гео комплексів, ландшафт та їх співвідношення. Функції та основні властивості природних геосистем. Стан геосистем як предмет спостереження та оцінки. Природна і соціально-економічна складові геосистем.

Тема 2. Науково-історичні передумови охорони навколишнього середовища.

Тема 3. Методологічні концепції охорони навколишнього середовища. Сучасна наука в Україні.

Тема 4. Поняття територій та об'єктів особливої державної охорони. Класифікація природно-заповідного фонду України.

Змістовий модуль 2. Організації раціонального природокористування.

Тема 5. Моніторинг природної складової геосистем. Метеорологічні спостереження. Гідрологічні спостереження. Гляціологічні спостереження. Геохімічні спостереження. Геоморфологічні спостереження. Геоботанічні спостереження. Зоологічні спостереження. Мікробіологічні спостереження. Грунтові спостереження.

Тема 6. Урядові заходи в охороні навколишнього середовища.

Тема 7. Збереження ландшафтного різноманіття.

Змістовий модуль 3. Глобальна і національна системи охорони навколишнього середовища.

Тема 8. Глобальна система охорони природних геосистем. Цілі, сфера охоплення, вимоги і організація глобальної системи. Данні спостережень, бази даних.

Тема 9. Державна система охорони довкілля. Основна мета і завдання державної системи охорони. Організація і функціонування державної системи охорони навколишнього середовища. Суб'єкти державної системи охорони довкілля.

Тема 10. Міжнародні засоби, організації в охороні навколишнього середовища.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви тем	Кількість годин									
	Очна форма					Заочна форма				
	Усього	у тому числі				Усього	у тому числі			
		л	п/с	лаб	ср		л	п/с	лаб	ср
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Змістовий модуль 1. Науково - теоретичні засади і методики охорони навколишнього середовища.										
Тема 1. Поняття і зміст навчальної дисципліни.	10	2			8	11	1			10

Назви тем	Кількість годин									
	Очна форма					Заочна форма				
	Усього	у тому числі				Усього	у тому числі			
		л	п/с	лаб	ср		л	п/с	лаб	ср
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Тема 2. Науково-історичні передумови охорони навколишнього середовища.	10	2			8	11	1			10
Тема 3. Методологічні концепції охорони навколишнього середовища.	15	3	2		10	13	1	2		10
Тема 4. Поняття територій та об'єктів особливої державної охорони.	13	3	2		8	11	1			10
Разом за змістовим модулем 1	48	10	4	0	34	46	4	2	0	40
Змістовий модуль 2. Організації раціонального природо користування.										
Тема 5. Моніторинг природної складової геосистем..	15	3	2		10	15	1	2		12
Тема 6. Урядові заходи в охороні навколишнього середовища.	14	2	2		10	11	1			10
Тема 7. Збереження ландшафтного різноманіття.	14	2	2		10	12				12
Разом за змістовим модулем 2	43	7	6	0	30	38	2	2	0	34
Змістовий модуль 3. Глобальна і національна системи охорони навколишнього середовища.										
Тема 8. Глобальна система охорони природних геосистем.	10	2	2		6	11	1			10
Тема 9. Державна система охорони довкілля	9	3			6	15	1	2		12
Тема 10. Міжнародні засоби, в організації охорони навк. серед.	10	2	2		6	10				10

Назви тем	Кількість годин									
	Очна форма					Заочна форма				
	Усього	у тому числі				Усього	у тому числі			
		л	п/с	лаб	ср		л	п/с	лаб	ср
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Разом за змістовим модулем 3	29	7	4	0	18	36	2	2	0	32
Усього годин	120	24	14	0	82	120	8	6	0	106

**5. Теми семінарських занять
Семінарські заняття не передбачені.**

6. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Концепції охорони навколишнього середовища в Україні.	2	
2	Об'єкти особливої державної охорони. Класифікація природно-заповідного фонду України.	2	2
3	Моніторинг природної складової геосистем.	2	2
4	Глобальна система охорони природних геосистем.	2	
5	Данні спостережень, створення бази даних.	2	
6	Організація і функціонування державної системи охорони навколишнього середовища.	2	2
7	Міжнародні засоби, організації в охороні навколишнього середовища.	2	
	Разом	14	6

**7. Теми лабораторних занять
Лабораторні заняття не передбачені.**

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми/ види завдань	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Геосистеми, як об'єкт охорони навколишнього середовища. [1]	4	4
2	Стан геосистем як предмет спостереження та оцінки. [1]	8	8
3	Природна і соціально-економічна складові геосистем. [2]	8	8
4	Методологічні концепції охорони навколишнього середовища. [1, 2]	6	10

5	Поняття територій та об'єктів особливої державної охорони. [1]	4	4
6	Класифікація природно-заповідного фонду України. [1, 2, 3]	6	10
7	Моніторинг природної складової геосистем. [3]	8	8
8	Геоботанічні спостереження. Зоологічні спостереження. [2]	4	8
9	Мікробіологічні спостереження. Ґрунтові спостереження. [2]	4	8
10	Урядові заходи в охороні навколишнього середовища. [1]	4	4
11	Збереження ландшафтного різноманіття. [1, 3]	8	10
12	Данні спостережень, бази даних. [3]	6	8
13	Державна система охорони довкілля. [3]	6	8
14	Міжнародні засоби, організації в охороні навколишнього середовища. [2, 3]	6	8
	Разом	82	106

До самостійної роботи відноситься (на вибір викладача):

[1] - підготовка до лекцій, практичних, семінарських, лабораторних занять;

[2] - написання рефератів, есе;

[3] – доповідь, презентація;

(п.2.8. Положення про освітній процес в ОНУ).

9. Методи навчання

Словесні -Лекція – викладення матеріалу в аудиторії.

Пояснювально-ілюстративний – використання. Наочності, застосування картографічних матеріалів, ілюстрацій, презентації.

Практичні та лабораторні роботи, постановка і розв'язання прикладних завдань передбачених курсом.

Методи дистанційного навчання – викладання дисципліни на відстані від викладача за допомогою інформаційних технологій (Zoom, інструментів Google).

Інноваційні методи навчання – коіпетентнісний. Заняття на основі інформаційно комунікаційних технологій.

Підготовка, представлення і захист розробленої програми охорони навколишнього середовища (складової геокомплекса) за темою магістерської роботи.

10. Форми контролю і методи оцінювання

(у т.ч. критерії оцінювання результатів навчання)

Дисципліна «Охорона навколишнього середовища» оцінюється за 100-бальною шкалою.

Формами контролю в ОНУ є: залік, диференційований залік, іспит.

Поточний контроль – це контроль за темами 1-10.

Періодичний – контроль за змістовими модулями (ЗМ) 1-3.

Методи поточного/періодичного контролю: усне опитування, контрольні письмові роботи, оцінювання виконання завдань СР, захист результатів практичних, оцінювання доповідей, тестування (бланкове або комп'ютерне).

Підсумковий контроль - іспит. Вимоги до проведення іспитів та заліків зазначені у пп.. 3.5-3.11 та пп.3.12-3.14 «Положення про організацію і проведення контролю результатів навчання здобувачів вищої освіти ОНУ імені І. І. Мечникова». Основна мета іспиту - встановлення рівня, обсягу, якості, глибини знань здобувачів, вміння застосовувати їх у практичній діяльності, розкриваються усі види компетенцій здобувача.

Критерії оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти

Оцінка за національною шкалою	Теоретична підготовка	Практична підготовка
	Здобувач освіти	
Відмінно	у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно, самостійно та аргументовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей; глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних питань, використовуючи при цьому нормативну, обов'язкову та додаткову літературу; робить самостійні висновки, виявляє причинно-наслідкові зв'язки; самостійно знаходить додаткову інформацію та використовує її для реалізації поставлених перед ним завдань. Здобувач здатен виділяти суттєві ознаки вивченого за допомогою операцій синтезу, аналізу, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, формувати висновки і узагальнення, вільно оперувати фактами	глибоко та всебічно розкриває сутність практичних/розрахункових завдань, використовуючи при цьому нормативну, обов'язкову та додаткову літературу; може аргументовано обрати раціональний спосіб виконання завдання й оцінити результати власної практичної діяльності; виконує творчі завдання та ініціює нові шляхи їх виконання; вільно використовує набуті теоретичні знання при аналізі практичного матеріалу; проявляє творчий підхід до виконання індивідуальних та колективних завдань при самостійній роботі.

	та відомостями.	
Добре	достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, використовуючи при цьому нормативну та обов'язкову літературу; при представленні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, застосовує знання для розв'язання стандартних ситуацій; самостійно аналізує, узагальнює і систематизує навчальну інформацію, але допускаються при цьому окремі несуттєві неточності та незначні помилки.	правильно вирішив більшість розрахункових /тестових завдань за зразком; має стійкі навички виконання завдання
Задовільно	володіє навчальним матеріалом на репродуктивному рівні або відтворює певну частину навчального матеріалу з елементами логічних зв'язків, знає основні поняття навчального матеріалу; має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого; під час виявлення причинно-наслідкових зв'язків і формулювання висновків	може використовувати знання в стандартних ситуаціях, має елементарні, нестійкі навички виконання завдання. Правильно вирішив половину розрахункових/тестових завдань. Здобувач має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого; під час виявлення причинно-наслідкових зв'язків і формулювання висновків.
Незадовільно з можливістю повторного складання	володіє навчальним матеріалом поверхово й фрагментарно (без аргументації та обґрунтування); безсистемно виокремлює випадкові ознаки	недостатньо розкриває сутність практичних завдань, допускаючи при цьому суттєві неточності, правильно вирішив окремі розрахункові/тестові завдання за допомогою викладача, відсутні сформовані

	вивченого; не вмiє робити найпростiшi операцiї аналізу i синтезу; робити узагальнення, висновки; пiд час вiдповiдi допускаються суттєвi помилки	умiння та навички.
Незадовiльно з обов'язковим повторним вивченням дисциплiни	не володiє навчальним матерiалом	виконує лише елементи завдання, потребує постiйної допомоги викладача

11. Питання для пiдсумкового контролю

1. Дайте визначення поняття «охорона довкiлля».
2. Визначте основну мету i головнi завдання охорони навколишнього середовища.
3. Охарактеризуйте мiждисциплiнарнi зв'язки дисциплiни «охорони навколишнього середовища».
4. Визначте наукове, соцiально-економiчне та загальнокультурне значення заповiдної справи.
5. Яким чином вiдбувається збагачення живої природи за рахунок заповiдних територiй?
6. Чим було обумовлене зародження iдеї збереження природи в часи становлення державностi Київської Русi?
7. Охарактеризуйте передумови динамiчного розвитку охорони довкiлля у перiод з 1850 по 1917 рiк.
8. Якi чинники впливали на розвиток охорони навколишнього середовища у перiод з 1931 по 1990 рiк?
9. Якi, на вашу думку, iснують основнi iмпульси у сферi розвитку охорони довкiлля?
10. В чому полягає науковий змiст «географiчного пiдходу» у практицi охорони навколишнього середовища?
11. Якi, на вашу думку, iснують труднощi, пов'язанi з втiленням наукового пiдходу щодо збереження унiкальних природних територiй/об'єктiв?
12. З чим пов'язана iсторична трансформацiя наукових пiдходiв до охорони довкiлля?
13. Яка проблема сталого розвитку пов'язана з охороною довкiлля?
14. Чи iснує, на вашу думку, зв'язок мiж соцiально економiчним розвитком держави та охороною навколишнього середовища?
15. Визначте необхiднiсть розвитку наукових засад природо користувачiв в Украiнi.
16. Вкажiть основнi нормативно-правовi акти, що регламентують природокористування в Украiнi.

17. Визначте пріоритетні наукові завдання, що сьогодні стоять перед суспільством.
18. Охарактеризуйте передумови, які будуть сприяти успішному виконанню науково-практичних завдань раціонального природокористування в Україні.
19. Визначте головні фактори, які обумовлюють гостру необхідність охорони навколишнього середовища.
20. В чому полягає різниця між поняттями «природо охоронна територія», «природно-заповідний фонд», «природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні»?
21. Розкрийте ознаки, за якими розрізняються категорії територій та об'єктів природно-заповідного фонду.
22. Вкажіть головні інструменти забезпечення збереження територій та об'єктів природно-заповідного фонду України.
23. Вкажіть ознаку, за якою встановлюється рівень охоронного режиму природно-заповідного фонду.
24. Охарактеризуйте шляхи мінімізації антропогенного навантаження.
25. Визначте, яким чином у практиці організації природокористуванні можливо реалізувати принцип «територіальної диференціації»?
26. Наведіть приклади «м'якого» керування природними процесами в межах раціонального природокористування.
27. Вкажіть передумови формування концепції екологічної мережі як інтегруючого заходу з охорони і збереження природних комплексів.
28. В рамках якого документа передбачено реалізацію концепції сталого розвитку?
29. Які регуляторні документи визначають правові засади природокористування?
30. Охарактеризуйте основні заходи, які передбачено задля виконання природоохоронних функцій.
31. Розкрийте соціально-економічні результати, які можна отримати в рамках реалізації концепції раціонального природокористування.
32. Охарактеризуйте проблеми, які уповільнюють процес формування та ефективного функціонування раціонального природокористування.

12. Розподіл балів, які отримують студенти

Залік

Поточний та періодичний контроль				Підсумковий контроль (залік)	Сума балів
Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2	Змістовий модуль 3	Практичні заняття		
T1-T4	T5-T7	T8-T10	ПР1-ПР7		
15	15	15	15	40	100

Примітка: T1-T10 – номери тем, ПР1-ПР7 – теми практичних занять.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90-100	A	відмінно	зараховано
85-89	B	добре	
75-84	C		
70-74	D	задовільно	
60-69	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

13. Навчально-методичне забезпечення

Робоча програма навчальної дисципліни;

Силабус;

Навчально-методичні матеріали для лекцій, конспекти (тексти, схеми) лекцій;

Мультимедійні презентації;

Плани практичних, семінарських та лабораторних занять.

14. Рекомендована література

Основна

1. Андронов В.А., Варивода Є.О., Тітенко Г.В. Заповідна справа: навч. посібник. Х.: НУЦЗУ, 2013. 204 с.
2. Виявлення територій, придатних для оголошення об'єктами природно-заповідного фонду / За заг. редакцією О. Кравченко. Львів, 2015, 80 с.
3. Гродзинський М. Д. Ландшафтна екологія: Підручник. К.: Знання, 2014. 550 с.
4. Даус М.Є., Отченаш Н.Д. Гідроекологічні основи водного господарства, раціональне використання та охорона водних ресурсів: конспект лекцій. Одеса, ОДЕКУ, 2018. 192 с.
5. Заповідна справа в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. М. Д. Гродзинського, М. П. Стеценка. К.: Географіка, 2003. 306 с.
6. Клименко М. О., Прищеп А. М., Вознюк Н. М.. Моніторинг довкілля, Підручник для студентів ВНЗ, Київ.: Академія, 2006. 359с.
7. Моделювання і прогнозування стану довкілля: підручник / за ред. В. І. Лаврика. К.: ВЦ Академія, 2010. 400 с.

8. Моніторинг довкілля: підручник / під ред. В. М. Боголюбова. Вінниця : ВНТУ, 2010. 232 с.
9. Свідзінська Д. В. Методи гео екологічних досліджень: геоінформаційний практикум на основі відкритої ГІС SAGA: навчальний посібник К.: Логос, 2014. 402 с.
10. Царик Л.П. Географічні засади формування і розвитку регіональних природоохоронних систем (концептуальні підходи, практична реалізація) : Тернопіль: «Підручники і посібники», 2009. 320 с.

Додаткова

1. Андрусевич А.О., Андрусевич Н.І., Козак З.Я. Довідник чинних міжнародних договорів України у сфері охорони довкілля. Львів, 2009. 203 с.
2. Бобильов Ю.П. Концепція сучасного природокористування: Навчальний посібник для студ. Вузів. К.: Центр навчальної літератури, 2003. 247 с.
3. Бойчук Ю.Д., Солошенко Е.М., Бугай О.В. Екологія і охорона навколишнього середовища: навчальний посібник. Суми: ВТД «Університетська книга», 2002. 300 с.
4. Вадточій П.П., Мислива Т.М., Морозов В.В. та ін. Охорона та раціональне використання природних ресурсів і рекультивация земель: Навч. Посібник. Житомир: Видавництво „Державний агроекологічний університет", 2007. 420 с.
5. Левківський С.С., Падун М.М. Раціональне використання і охорона водних ресурсів: Підручник. К.: Либідь, 2006. 280 с.
6. Охорона та раціональне використання природних ресурсів і рекультивация земель: Навч. посібник / за заг. ред. П.П. Надточія, Т.М. Мисливої. Житомир: Видавництво «Державний агроекологічний університет», 2007. 420 с.
7. Сафранов Т.А. Екологічні основи природокористування. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Одеса: ОДЕКУ, 2002. 226 с.
8. Сухарев С. М. Чундак С. Ю., Сухарева О. Ю. Основи екології та охорони довкілля. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К. : Центр навчальної літератури, 2006. 394 с.
9. Фурдичко О.І., Сівак В.К., Солодкій В.Д. Заповідна справа в Україні : підручник. Чернівці: Зелена Буковина, 2005. 336 с.
10. Царик Л. П. Географічні засади формування і розвитку регіональних природоохоронних систем (концептуальні підходи, практична реалізація): монографія. Тернопіль: «Підручники і посібники», 2009. 320 с.
11. Шматько В. Г., Нікітін Ю. В. Екологія і організація природоохоронної діяльності: навчальний посібник. К.: Національна академія управління, 2005 р. 304 с.

15. Електронні інформаційні ресурси

1. Європейська агенція з охорони навколишнього середовища. Веб-сайт. URL: <http://www.epa.gov/epahome/places.htm>
2. Міжнародний фонд охорони природи (WWF International). Веб-сайт. URL: <http://www.panda.org>
3. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів. Веб-сайт. URL: <https://mepr.gov.ua/>
4. Програма ООН по навколишньому середовищу. Веб-сайт. URL: <http://www.unep.org>

Робоча програма відповідає стратегічним пріоритетам розвитку ОНУ імені І.І. Мечникова на 2020 – 2025. Кодексу академічної доброчесності учасників освітнього процесу ОНУ імені І.І. Мечникова.